

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 14 (27)

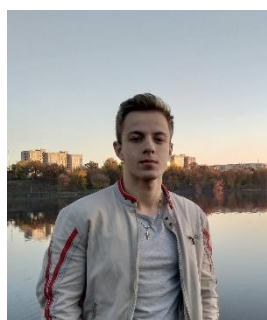
Суми – 2019

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i14.p40>

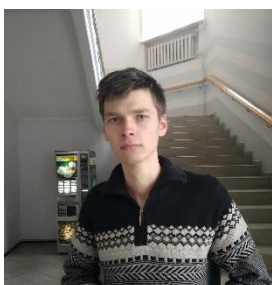
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ У СВІТЛІ РЕФОРМИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Шлапко Тетяна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
господарського права і фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Шудренко Дмитро Андрійович,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Соколенко Олексій Петрович,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Зрозуміло, що особливо важкий тягар у зв'язку з реформою Нової української школи покладається на дітей з особливими потребами. Проте також слід визнати, що це прекрасна можливість для таких учнів стати повноцінними членами суспільства. А для суспільства – можливість інтегрувати цих осіб як повноцінну соціальну та економічну складову, важливість чого була доведена посиланням на відповідні дослідження.

У статті звернено увагу на існуючу правову невизначеність навколо терміну «розумне пристосування». На нашу думку, також існує необхідність і в тлумаченні певних понять в сфері інклюзивної освіти, зокрема поняття «сервісів із розумного пристосування». З цього приводу був досліджений досвід США, які у Individuals with Disabilities Education Act, де визначений перелік допоміжних сервісів для дитини з особливостями психофізичного розвитку. Запропоновано рецепіювати дуже вдалу схожу норму із американського IDEA.

Було встановлено, що законодавство не містить єдиного терміну стосовно дітей, які потребують інклюзивної освіти. Тому наголошено на доцільності запровадити два базові терміни: «діти з особливими освітніми потребами» та «діти з особливостями психофізичного розвитку», які мають замінити всі інші. В процесі доведення цієї ідеї були використані норми закону Республіки Білорусь та релевантна практика ЄСПЛ.

Доведена необхідність включення положення про чіткі строки створення індивідуальних програм розвитку та індивідуальних навчальних планів та положення, що в разі порушення таких строків батьками з поважних причин зберігаються гарантії безпосередньої участі у слуханні щодо

їх створення. У разі відсутності можливості у батьків фізично бути присутніми під час розробки цих документів, узаконити їх право брати участь у режимі відеоконференції, а також надати батькам право на представлення їх інтересів представником.

Багато проблем в сфері інклюзивної освіти пов'язані із існуючою корупційною складовою, із недбалістю зі сторони державних службовців. Задля усунення цих проблем доцільно створити окремий орган – Національне агентство із забезпечення якості інклюзивної освіти, який буде профільним в питаннях ефективного впровадження інклюзивної освіти.

В дослідженні також вказано на неврегульовані моменти стосовно професійної адаптації дитини з особливостями психофізичного розвитку, звернена увага на досвід Канади стосовно планів професійної адаптації таких дітей до дорослого життя.

Ключові слова: інклюзивна освіта, Нова українська школа, діти з особливими освітніми потребами, діти з особливостями психофізичного розвитку, судова практика ЄСПЛ, США, професійна адаптація дітей з особливими освітніми потребами, Національне агентство із забезпечення якості інклюзивної освіти.

Shlapko T.V., Shudrenko D.A., Sokolenko O.P. Ways to improve Ukrainian legislation in the field of inclusive education, considering foreign experience in the light of a new Ukrainian school reform. It was looked that the most difficult burden of the reform of the New Ukrainian School relies on children with special needs. However, it should also be recognized that this is a great opportunity for children with special needs to become a full-on community members. And for society it is the opportunity to integrate these individuals as a full-on social and economic part, the importance of which has been proved by reference to relevant research.

The article focuses on the existing legal uncertainty surrounding the term «smart accommodation for children with special needs». In our opinion, there is also a need for the interpretation of certain notions in the field of inclusive education, in particular the notion of «services of reasonable accommodation». In this regard, it was investigated the US experience in the Individuals with Disabilities Education Act, which lists the auxiliary services for a child with peculiarities of psychophysical development. It is suggested to provide article similar to really good article in American IDEA.

It was found, that Ukrainian legislature doesn't have single term about children that have a right to inclusive education. Therefore, it is proposed to introduce two basic terms: «children with special educational needs» and «children with peculiarities of psychophysical development», which must replace all other terms. In the process of bringing this idea, the norms of the law of the Republic of Belarus and the relevant practice of the ECHR were used.

It is propose to include the provisions on clear terms for the creation of individual development programs and individual curricula and the provision that, in case of violation of such terms by parents, for good reasons, the guarantees of direct participation in the hearing about their creation are maintained. In the absence of the parents' ability to physically present during the development of these documents, to legitimize their right to participate in the video conferencing mode, as well as to give parents the right to represent their interests by a representative.

There are many problems in the field of inclusive education in Ukraine. They are related to the existing corruption component, with negligence on the part of civil servants. In order to eliminate these problems, does establish to create new government agency – National Agency for Inclusive Education Quality Assurance, which will be specialized on sphere of inclusive education.

It is pointed on unregulated moments about a professional adaption for children with peculiarities of psychophysical development in this research. It suggested to use experience of Canada in making plans of professional adaptation for children with peculiarities of psychophysical development, which will prepare this kind of children for an adult life.

Key words: inclusive education, New Ukrainian school, children with special educational needs, children with peculiarities of psychophysical development, court practice of ECHR, USA, professional adaptation of children with special educational needs, National Agency for Inclusive Education Quality Assurance.

Постановка проблеми. Інтеграція людей з особливими освітніми потребами до суспільства в першу чергу є важливою задля нормального розвитку соціальних відносин всередині держави, що матиме наслідком зменшення конфліктів та дискримінації таких людей. Реалізація ж зазначеного соціального аспекту неможлива без значних витрат коштів з боку держави. В той же час варто звернути увагу на те, що реалії сьогодення вимагають інвестувати кошти в інклюзивну освіту зараз, на етапі розвитку реформи. Із багатьох експериментів можна зробити висновок про те, що непристосованість дітей із особливими освітніми потребами до життя в суспільстві призводить до майбутньої бідності таких осіб, до того, що в середньому вони отримують менші доходи, ніж інші люди [1]. А як наслідок – вони вносять менший економічний внесок у розвиток суспільства, беруть меншу участь в економічному обміні товарами і послугами, що з часом приведе і до погіршення соціальних стандартів в державі, до погіршення мікро-клімату відносин між людьми. Іншим наслідком цього є те, що витрати держави на лікування і на допомогу в адаптації дорослим особам із особливими освітніми потребами будуть більшими, ніж ті витрати, які держава витратила б на інклюзивне навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних авторів дане питання висвітлювалося в працях CurtDudley-Marling, MaryBridgetBurns, GauthierdeBeco, JodyR. Carr, GordonR. Porter та інших дослідників. На жаль, українськими дослідниками дане питання майже не охоплювалося.

Мета даного дослідження – виокремити існуючі проблеми та правові невизначеності в українському законодавстві з питань інклюзивної освіти, враховуючи деякі аспекти іноземного позитивного досвіду охорони та захисту прав дітей на інклюзивну освіту, та надати власні пропозиції щодо удосконалення законодавства у цій сфері задля усунення цих недоліків відповідно до українських реалій.

Виклад основного матеріалу. Головним лейтмотивом, який пронизує наскрізь всю ідеологію інклюзивної освіти, є підхід, який в той же час є провідним підходом у концепції Нової української школи – компетентнісний підхід, спрямований на оновлення змісту освіти, заснованого на формування необхідних життєвих компетентностей [2]. Набуття таких життєвих навиків потребує повної інтеграції особи в існуючі у суспільстві відносини, в нашому випадку – у відносини в сфері навчання.

Компетентнісний підхід визначає спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів,

якими є ієрархічно підпорядковані такі компетентності особистості як ключова, загальнопредметна і галузева. Саме під час досягнення цих результатів і виникають певні законодавчі проблеми та невизначеності, що розглянуті далі.

На жаль, законодавство України визначає тільки деякі категорії осіб з особливими освітніми потребами. Так, до категорії осіб з особливими освітніми потребами, які потребують розумного пристосування для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, належать:

- особи, які здобувають (здобували) повну загальну середню освіту мовою, що не належить до слов'янської групи мов;
- особи, які здобувають (здобували) повну загальну середню освіту мовою корінних народів [3].

Проте маючи на меті досягнення благої цілі – а саме визначення вказаних вище категорій осіб, законодавець в Законі України «Про освіту» [2] надав загальне визначення «розумному пристосуванню» без жодної конкретизації. У контексті нашого дослідження досить прогресивним є досвід США щодо забезпечення прав дітей з інвалідністю. Так, наприклад, у главі 1414 Закону США «Individuals with Disabilities Education Act» (далі – IDEA) чітко передбачено їх право на спеціальні сервіси підтримки, а саме:

- 1) сервіси з транспортування;
- 2) інші сервіси з підтримки дітей з особливими потребами, а саме :
 - інтерпретаційні сервіси;
 - психологічні сервіси;
 - сервіси з фізичної терапії;
 - рекреаційні сервіси, включаючи терапевтичну рекреацію;
 - сервіси щодо організації соціальної роботи;
 - шкільні сервіси, які організують роботу шкільних медсестер щодо надання допомоги дітям з особливими потребами;
 - сервіси з консультаційних питань, включаючи сервіси щодо надання консультацій з питань реабілітації і координації;
 - медичні сервіси (із зауваженням, що такі сервіси мають надавати послуги лише щодо діагностики) [4].

Задля усунення цієї правової невизначеності в національному законодавстві вбачається необхідним чітко визначити сервіси, які направлені на створення належних умов дітям з особливими освітніми потребами. Визначення переліку сервісів із розумного пристосування для дітей з особливими освітніми потребами, а також запровадження чіткого поділу витрат на такі сервіси дозволить підвищити рівень прозорості фінансової звітності

та концентрацію фінансових ресурсів на найважливіших напрямках розвитку освіти. Для цього в першу чергу слід ввести зміни до Закону України «Про освіту» [2] та створити окрему статтю, в якій визначити перелік допоміжних сервісів, які охоплюються поняттям «розумного пристосування», а потім привести всі інші офіційні акти у відповідність до цього Закону.

Реальною є і термінологічна проблема, пов'язана із основоположним для української інклюзивної освіти поняттям – «діти з особливими освітніми потребами». У науці існує думка, що це визначення достатньо широке і охоплює три категорії учнів: категорія А – труднощі навчання зумовлені інвалідністю, яка спричинена психофізичними вадами має чіткі біологічні причини; категорія Б – труднощі навчання не пов'язані з відхиленнями в розвитку; категорія В – труднощі навчання, зумовлені соціальними причинами [5]. Як зазначалось, українське законодавство не визначає повний перелік категорій осіб з особливими освітніми потребами, так само не містить і єдиного терміну, згадує і про «молодь з інвалідністю», «дітей з тяжкими порушеннями розвитку», «дітей з обмеженими можливостями здоров'я», тобто акцентує увагу на тих дітях, які мають певні проблеми зі здоров'ям.

Фактично ж, виходячи із лексичного значення виразу «особливі потреби», діти з особливими освітніми потребами – це не тільки діти з інвалідністю, а й інші діти, які внаслідок притаманних саме їм особливостей не можуть навчатися разом із іншими дітьми. До таких дітей, для прикладу, можна віднести дітей з національних меншин, які погано володіють національною мовою, якою здійснюється освітній процес. При цьому як аргумент слід навести існуючу практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), в якій мали місце справи щодо навчання дітей ромського походження в спеціальних класах, не разом із іншими дітьми:

- рішення ЄСПЛ у справі *D.H. and others v the Czech Republic* (суд вказав на порушення принципу заборони дискримінації і права на освіту, тому що 18 дітей ромського походження направлялися до спеціальних навчальних закладів на підставі психологічних текстів, які не відповідали їх соціокультурним особливостям) [7];

- рішення ЄСПЛ у справі *Oršuš and Others v. Croatia* (ЄСПЛ вказав на те, що тести, які вирішили питання про спеціальні класи, в яких будуть навчатися ці учні, не були сконцентровані виключно на мовних здібностях учнів. Також суд вказав на те, що вже під час навчання в окремому класі мовні проблеми учнів не досліджувалися, не контролювалися успіхи учнів у напрямку освоєння

хорватської мови, що дало б їм змогу бути переведеними у класи зі звичайними учнями) [8].

Аргументом на користь того, що термін «діти з особливими освітніми потребами» має стосуватися і дітей, що не мають порушень здоров'я, але потребують мовної адаптації (зокрема, дітей із національних меншин, які потребують вивчення української мови для нормального проходження освіти), є факт того, що вони часто займаються у репетиторів або іншим позашкільним шляхом підвищують свій рівень володіння державною мовою. Тобто роль держави при цьому мінімальна, а тому їх право на освіту повноцінно не реалізується. Уточнення відповідних понять дозволить розмежувати статті витрат на інклюзивне навчання, направивши один фінансовий потік на потреби учнів, що мають інвалідність, а інший – на потреби дітей з національних меншин під час освітнього процесу. Це також є важливим для формування прозорої фінансової звітності. Наприклад, у буклеті ЮНІСЕФ було зазначено, що до терміну «діти з особливими освітніми потребами» відносяться як діти-інваліди, так і діти з національних меншин, розрахунок витрат на допомогу яким має розраховуватися за відповідним коефіцієнтом, який окремо визначений для кожної групи [9].

Таким чином, особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує особливих додаткових ресурсів, а це може бути не тільки допомога у процесі навчання спеціального персоналу та різноманітні допоміжні засоби навчання, в тому числі корекційні, а також фінансова складова для одержання додаткових спеціальних послуг.

Цікавим є приклад Республіки Білорусь. У Законі Республіки Білорусь «Об образовании лиц с особенностями психофизического развития (специальном образовании)» за допомогою поняття «особа з особливостями психофізичного розвитку» визначені особи, які мають фізичне і (або) психічне порушення, що перешкоджають отриманню освіти без створення для цього спеціальних умов [6].

Отже, враховуючи позитивний досвід, доцільно в українському законодавстві для визначення дітей з особливими освітніми потребами, яким встановлена інвалідність, використовувати окремий термін – «діти з особливостями психофізичного розвитку».

Найважливішою гарантією реалізації прав особи на інклюзивну освіту є можливість захисту такою особою власних прав та законних інтересів у суді у випадках факту відмови навчального закладу від надання освіти дитині або нестворення належних умов для навчання дитини. Проте зі сторони Верховного Суду відсутнє роз'яснення з

питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики розгляду справ з приводу того, як позивачу відрізнити випадки порушення права особи на освіту від випадків дискримінації за ознакою інвалідності. Адже неправильно складені позовні вимоги можуть призвести до відмови суду у задоволенні позову.

Цікавою для дослідження є практика Верховного суду США. Наприклад, у справі *Fry v. Napoleon Community Schools* учениця з церебральним паралічем, який значно обмежував її можливості вільно рухатися, в 5 років отримала допоміжну собаку, яка допомагала їй зняти кофту, сходити в приймальню і т.п. Проте школа, в якій навчалася дівчинка, виступила проти того, щоб дівчинку супроводжувала собака, посилаючись на те, що відповідно до індивідуального плану дівчинки (IEP), її має супроводжувати людина. У власному рішенні Верховний суд США підняв цікаве питання про різницю між скаргю на доступ до освіти для всіх та скаргю на дискримінацію на підставі інвалідності особи. Суд вказав на те, що для роз'яснення різниці між двома цими видами скарг слід обов'язково визначитися з кількома принциповими моментами. Перший з них: подав би заявник такий же самий позов, якщо б подібні події трапилися в іншому публічному місці, наприклад, в театрі або музеї? Другий стосується того, чи зазнала б подібних страждань доросла людина, наприклад, працівник або відвідувач навчального закладу? Якщо в обох випадках позивач відповів би «так», то тоді має місце позов про дискримінацію за ознакою інвалідності. Якщо ж відповідь буде «ні», то тоді, найімовірніше, має місце порушення права особи на вільний доступ до навчання, а тому слід подавати позов саме про це [10]. Подібні критерії було б доцільно враховувати при вирішенні подібних справ в Україні. Тобто постає необхідність у роз'ясненні, конкретизації і формалізації практики розгляду таких спорів про порушення права на інклюзивну освіту дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Відповідно до індивідуальних особливостей освітньої діяльності для кожного учня з особливостями психофізичного розвитку складається індивідуальна програма розвитку дитини – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання [2].

Отже, в законодавстві має бути положення, що створення такої індивідуальної програми розвитку

дитини має передувати самому зарахуванню, тому що в протилежному випадку можливі ситуації, коли батьки вже постфактум зустрічаються із проблемою неналежної підготовки навчального закладу до прийняття їх дитини на навчання.

Процес створення індивідуальної програми розвитку дитини та індивідуального навчального плану задля більшої ефективності має передбачати певні чітко встановлені строки їх розроблення та реалізації. Внаслідок того, що процес створення такої індивідуальної програми розвитку передбачає участь великої кількості людей, підвищується вірогідність того, що строки створення будуть порушені. Якщо ж взагалі не створити її, то це призведе до ще гірших наслідків у вигляді порушення прав батьків та прав дитини. Маємо правову колізію, яка полягає в тому, що програма може бути створена навіть після встановлених для цього строків, а тому виникають питання щодо важливості таких строків.

На нашу думку, показовою в цьому випадку є справа *Doug C. v Hawaii*, в якій суд досліджував важливе питання щодо участі батьків в процесі створення індивідуальної освітньої програми дитини. Історія полягала в тому, що на час проведення останнього можливого за строками слухання батько учня захворів, про що повідомив учасників слухання. Батько просив перенести засідання. Йому запропонували прийняти участь у форматі телефонної конференції, від чого він відмовився, заявивши про своє бажання бути фізично присутнім. Проте слухання вчергове перенесене не було, а тому відбулося без участі батька. В цій справі апеляційний суд вказав на те, що мова йде про баланс двох цілей американського IDEA – захист прав батьків та захист передбачених законом процесуальних строків. Зрештою суд постановив, що віддання переваги суворому додержанню процесуальних строків на відміну від додержання права батьків є неприпустимим. Якщо нормативний акт проголошує принципи захисту прав дітей з особливими освітніми потребами та гарантії для їх родичів, то при виникненні формальних юридичних проблем або проблем зі строками, саме такі проблеми мають бути зневажені в разі виникнення загрози завдання шкоди правам та інтересам дітей з особливими освітніми потребами та їх батьків [11].

На підставі вищенаведеної інформації пропонуємо внести зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. [12], включивши положення про чіткі строки створення індивідуальних програм розвитку, індивідуальних навчальних планів та положення,

що в разі порушення таких строків батьками з поважних причин зберігаються гарантії безпосередньої участі у слуханні щодо створення цих документів. При цьому батьки не можуть притягуватися до відповідальності за таке порушення строків. Також пропонуємо включити норми і щодо того, що в разі відсутності можливості у батьків фізично бути присутніми під час розробки індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану, вони мають право взяти участь у режимі відеоконференції. Якщо ж у батьків відсутня така можливість, то слід створити форму документа, за яким батьки можуть передати іншій особі право від їх імені діяти на етапі розроблення цих документів з обов'язковим звітуванням перед ними, і в разі незгоди із діями їх представника повинні мати право в односторонньому порядку відмовитись від позиції їх представника та внести поправки до проекту індивідуальної програми розвитку дитини та індивідуального навчального плану.

Іншою реальною проблемою сучасної України в сфері інклюзивної освіти є те, що законодавець встановив певні гарантії для дітей з особливостями психофізичного розвитку лише під час проходження ними навчання. Однак законодавцем не взята до уваги була та проблема, що навіть попри те, що такі діти навчалися в інклюзивних класах, вони все одно є недостатньо підготовленими до дорослого життя. Внаслідок цього основна мета інклюзивного навчання, яка полягає у повноцінній інтеграції дитини з особливостями психофізичного розвитку у суспільство, не буде реалізована повністю. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження державної типової програми реабілітації інвалідів» професійна реабілітація (професійна орієнтація відбір освіта адаптація підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації) осіб з інвалідністю віком до 18 років здійснюється закладами освіти всіх типів, реабілітаційними установами, центрами зайнятості [13]. Проте уточнення з цього приводу не надаються. Тому, на нашу думку, ідея професійної реабілітації учнів з особливостями психофізичного розвитку потребує значного вдосконалення. Перш за все слід обґрунтувати доцільність вдосконалення таких програм, взявши для прикладу фінансову складову. Створення таких перехідних програм і планів адаптації для дитини з особливостями психофізичного розвитку до дорослого життя є економічно обґрунтованим. Відповідне дослідження було наведено в доповіді European Association of Service Providers for Persons with Disabilities (EASPD). Під час цього дослідження висвітлювався заробіток трьох груп

людей з особливостями психофізичного розвитку, які вже завершили навчальний заклад:

а. Молоді особи, які не брали участь у перехідних програмах – в середньому такі особи власною економічною активністю фактично повернули в економіку країни 46% від суми коштів, виплаченої платниками податків на користь цих осіб під час проходження ними навчання;

б. Молоді особи, які у школі мали власну індивідуальну навчальну програму та мали перехідний план до дорослого життя, який реалізовувався лише в рамках школи – в середньому такі особи власною економічною активністю фактично повернули в економіку країни 56% від суми коштів, виплаченої платниками податків на користь цих осіб під час проходження ними навчання;

с. Молоді особи, які у школі мали перехідний план до дорослого життя, який реалізовувався не тільки в рамках школи, але й вигляді отримання ними оплачуваної роботи, участі таких осіб у пошуку роботи, проходженні ними співбесід – в середньому такі особи власною економічною активністю фактично повернули в економіку країни 73% від суми коштів, виплаченої платниками податків на користь цих осіб під час проходження ними навчання; [14].

З цього можна зробити висновок про те, що така програма професійної реабілітації має реалізовуватися не тільки в рамках школи. Її реалізація має потребувати особливої активності верхівки навчального закладу, які мають від імені навчального закладу укладати договори про співпрацю між навчальним закладом та іншою організацією, підприємством або установою. Учня з особливостями психофізичного розвитку за умовами таких договорів мають надаватися реальні можливості для проходження стажування в цій організації, ознайомлення з реаліями робочого процесу. Задля заохочення підприємств, установ та організацій до співпраці з навчальними закладами пропонуємо ввести зміни до ст. 166 Податкового кодексу України, доповнивши його положенням про включення до податкової знижки платника податків витрат, пов'язаних із фінансуванням професійної реабілітації для дітей з особливостями психофізичного розвитку та інших дітей з особливими освітніми потребами.

Цікавим є питання обов'язковості такої адаптаційної програми для учнів з особливостями психофізичного розвитку. З аналізу існуючих законодавчих положень тих країн світу, в яких узаконена адаптаційна програма розвитку дитини, найбільш взірцевим прикладом вбачається приклад Канади. Це виражається в тому, що в усіх її провінціях прийняті офіційні нормативно-правові

акти, якими створено перехідний план дитини до дорослого життя. Наприклад, в провінції Британська Колумбія діючим нормативним актом з приводу професійної адаптації учнів з особливостями психофізичного розвитку є «Cross Ministry Transition Planning Protocol for Youth with Special Needs». Із змісту цього документа випливає, що така перехідна програма може передбачати не тільки загальні засади майбутнього розвитку підлітка, а також може поставити конкретні цілі, визначити строки їх виконання. У зв'язку з цим на дитину покладаються певні обов'язки (наприклад, обов'язок долучитися до запроваджених державою сервісів для дорослих з особливостями психофізичного розвитку) [15]. Таким чином, обов'язковість двостороннього процесу має бути обов'язковою рисою подібного роду програм і планів. Вони повинні давати підлітку не тільки широкий набір можливостей, але й покладати на нього певні обов'язки, що знову ж таки, підкоряється єдиній цілі інклюзивного навчання – підготовці дитини до труднощів і викликів дорослого життя. В іншій провінції Канади, Манітобі, подібний акт має назву «Bridging to Adulthood: A Protocol for Transitioning Students with Exceptional Needs from School to Community». В ньому також вказано на обов'язковість перехідної програми для учня, а також зазначено, що реалізація перехідного плану розпочинається з моменту вступу учня до вищої школи та закінчується досягненням ним 21 року. Цей протокол передбачає існування певних поступових етапів його реалізації, а саме періоди від 14 до 16 років; від 16 до 17 років; від 17 до 18 років; один рік до випуску; випуск з навчального закладу [16]. Отже, це також є позитивним прикладом, який варто узаконити в нашій країні, передбачивши, що на початкових періодах реалізації перехідної програми вона, в першу чергу, має проходити саме в навчальному закладі, проте з часом процес реалізації перехідної програми має повністю виходити за межі навчального закладу.

Слід звернути увагу і на існуючі проблеми в витраті коштів на інклюзивну освіту. Відповідно до рішення Рахункової палати від 11 вересня 2018 р. [17], із загальної суми субвенцій в 11,4 млн. грн. приблизно 2,7 млн. грн. було використано з порушеннями (при чому були встановлені факти нецільового використання 2,6 млн. грн. з цих 2,7 млн.), а кошти на суму 0,9 млн. гривень було неефективно використано. Тому, задля підвищення ефективності використання фінансових коштів, контролю за їх використанням та контролю за фактичною реалізацією тих законодавчих положень, на реалізацію яких і були виділені кошти, контролю за реалізацією

професійної реабілітації осіб з особливостями психофізичного розвитку віком до 18 років, слід створити державний орган, що буде безпосередньо підпорядкований та підзвітний Міністерству освіти і науки України, – Національне агентство із забезпечення якості інклюзивної освіти. До переваг існування профільного органу можна віднести те, що у поєднанні з раціональними вимогами до співробітників такого органу (наприклад, вимога наявності роботи в сфері інклюзивної освіти, міжнародних організаціях з питань інклюзивної освіти, відсутність порушень законодавства у сфері запобігання корупції і т.п.), це призведе до більш влучного та ефективного розгляду нагальних проблем у сфері інклюзивної освіти особами, які краще орієнтуються та мають відповідні навички у цій сфері. Цей орган не повинен мати повноважень стосовно проведення слідчої діяльності, проте повинен бути наділений правом надсилати запити до тих або інших закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів тощо, які мають обов'язково відповісти на цей запит, причому цей орган має бути наділений правом накладати дисциплінарні стягнення на посадових осіб зазначених вище установ за порушення законодавства у сфері інклюзивної освіти. Наприклад, у Швеції також існує окремий орган – National Agency for Special Needs Education and Schools, яке існує разом із National Agency of Education та National School Inspection [18]. Позитивним наслідком цього є розвантаження діяльності кожного з цих органів від невластивих їм завдань, що підвищує ефективність їх роботи в цілому.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, доцільно сформулювати наступні пропозиції:

1. Ввести до Закону України «Про освіту» положення такого змісту: «Створення індивідуальної програми розвитку та подібних документів для дитини з особливостями психофізичного розвитку має передувати її зарахуванню».

2. Запровадити шляхом внесення змін до Закону України «Про освіту» перелік сервісів із розумного пристосування для дітей із особливостями психофізичного розвитку та особливими освітніми потребами, рецепіювавши текст відповідної норми з американського IDEA. Слід також запровадити чіткий поділ витрат на такі сервіси.

3. Закріпити у Законі України «Про освіту» категорії осіб з особливими освітніми потребами та визначити базове поняття – «діти з особливостями психофізичного розвитку», яке має замінити всі інші, що використовуються. Передбачити формулу розрахунку витрат на цю групу дітей за окремим коефіцієнтом.

4. Створити офіційне роз'яснення у формі постанови Пленуму Верховного Суду, в якому буде окреслена різниця між позовами про порушення права на освіту та позовами про дискримінацію на підставі інвалідності.

5. Внести зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів, включивши положення про чіткі строки створення індивідуальних програм розвитку та індивідуальних навчальних планів та положення, що в разі порушення таких строків батьками з поважних причин зберігаються гарантії безпосередньої участі у слуханні щодо їх створення. У разі відсутності можливості у батьків фізично бути присутніми під час розробки цих документів, узаконити їх право брати участь у режимі відеоконференції, а також надати батькам право на представлення їх інтересів представником.

6. Прийняти окрему постанову Кабінету Міністрів, що має врегулювати надання послуг з професійної реабілітації особам з особливостями психофізичного розвитку, в тому числі особам до 18 років. Поділити загальний строк в реалізації

такої програми на декілька періодів. Також проходження такої програми з часом має все частіше проходити за межами школи, для чого слід пошукати співпрацю між навчальними закладами та відповідними підприємствами, установами, організаціями. В якості заохочення до участі у співпраці слід ввести зміни до ст. 166 Податкового кодексу України, доповнивши його положенням про включення до податкової знижки платника податків витрат, пов'язаних із фінансуванням професійної реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку та інших дітей з особливими освітніми потребами.

7. Створити окремий державний орган – Національне агентство із забезпечення якості інклюзивної освіти, до компетенції якого, серед іншого, має входити контроль за використанням направлених на інклюзивну освіту фінансових ресурсів та практичним впровадженням законодавчих положень стосовно інклюзивної освіти в навчальних закладах та інклюзивно-ресурсних центрах. Також він має здійснювати контроль за реалізацією професійної реабілітації осіб з особливостями психофізичного розвитку віком до 18 років.

Література:

1. Topic guide on disability inclusion: Governance and Social Development Resource Centre (GSDRC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://gsdrc.org/topic-guides/disability-inclusion/the-situation-of-people-with-disabilities/poverty-and-disability/>.

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>.

3. Про деякі категорії осіб з особливими освітніми потребами: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-deyaki-kategoriyi-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebam>.

4. Individuals With Disabilities Education Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www2.ed.gov/policy/speced/leg/idea/idea.pdf>.

5. Vitello S. J., Mithaug D. E. (Eds.). Inclusive Schooling National and International Perspectives. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum, 1998. – 78 p.

6. Об образовании лиц с особенностями психофизического развития (специальном образовании) : Закон Республики Беларусь от 18.05.2004 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://logopedia.by/?p=1178>.

7. Рішення ЄСПЛ по справі DH and Others v. The Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eschr-net.org/caselaw/2017/case-dh-and-others-v-czech-republic-app-no-5732500-grand-chamber-final-judgment-13>.

8. Рішення ЄСПЛ по справі Oršuš and Others v. Croatia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/\(Microsoft%20Word%20-%20Or.pdf](http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/(Microsoft%20Word%20-%20Or.pdf).

9. Webinar Booklet on Financing of Inclusive Education : UNISEF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.inclusive-education.org/sites/default/files/uploads/booklets/IE_Webinar_Booklet_8.pdf.

10. Рішення Верховного суду США по справі Fry v. Napoleon Community Schools [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.supremecourt.gov/opinions/16pdf/15-497_p8k0.pdf.

11. Рішення апеляційного суду США по справі *Doug v. Hawaii Department of Education* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://caselaw.findlaw.com/us-9th-circuit/1634483.html>.
12. Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>.
13. Про затвердження державної типової програми реабілітації інвалідів: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF/print>.
14. The economic impact of inclusion in the open labour market for persons with disabilities : EASPD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://easpd.eu/sites/default/files/sites/default/files/EuropeanSemester/beyer_study_economic_impact_of_inclusive_labour_markets.pdf.
15. Cross Ministry Transition Planning Protocol for Youth with Special Needs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www2.gov.bc.ca/assets/gov/family-and-social-supports/children-teens-with-special-needs/2012_ytpp_protocol.pdf.
16. A Protocol for Transitioning Students with Exceptional Needs from School to Community [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.edu.gov.mb.ca/k12/docs/policy/transition/bridging_to_adulthood.pdf.
17. Про розгляд Звіту про результати аудиту ефективності використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами : рішення Рахункової палати від 11.09.2018 р. № 23-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16757474/R_RP_23-1_2018.pdf.
18. Financing of inclusive education: EASIE [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.european-agency.org/sites/default/files/Financing_of_Inclusive_Education_EN.pdf.